

CCNN Newsletter
वर्ष ३ • अंक १
पुष २०६०

जलवायु सरोकार

व्यानकून जलवायु सम्मेलन २०१० विशेष

संयुक्त राष्ट्र संघीय जलवायु परिवर्तन खाका महासन्धि अर्न्तगत प्रमुख अङ्गको रूपमा रहेको पक्ष राष्ट्रहरूको १६ औं सम्मेलन (Conference of Parties - COP) र क्योटो अभिसन्धिको पक्ष राष्ट्रहरूको छैटौं सम्मेलन मंसिर १३ देखि २३ (November 29 - December 10 2010) सम्म मेक्सिकोको क्यानकुन शहरमा सम्पन्न भएको छ । क्यानकुन सम्मेलन अपेक्षा गरे भन्दा निकै नै सफल रहेको मान्न सकिन्छ । यस सम्मेलनले सन् २००८ को वाली सम्मेलन र त्यस अधिबाट सुरु गरिएका दुईवटा कार्य समूहहरूको कामलाई निश्चितता दिएको छ । साथै यस सम्मेलनले वर्षेसम्म सुल्फिन नसकेको र छलफलको मात्र विषय बनेका अनुकुलन समिति, प्रविधि कार्यकारी समिति, पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलन (COP) को मार्गदर्शनमा हुनु पर्ने वित्त संयन्त्र जस्ता विषयहरूको निर्व्योला गरेको छ ।

क्यानकुन सहमतिले आगामी सम्मेलनसम्ममा छलफल गरी निर्णयमा पुग्नका लागि केहि महत्वपूर्ण विषयहरूलाई अगाडि सारेको छ, ती मध्ये हरित जलवायु कोष, अनुकुलन समिति र क्योटो अभिसन्धि वारेको छलफल सबैको चासोको विषय बन्न सक्छ । क्यानकुन सहमतिमा निर्णय भएका केहि महत्वपूर्ण विषयहरू यस प्रकार छन् :

- अनुकुलनका कार्यक्रमहरूलाई निश्चितता प्रदान गर्नु, साथै भएका अन्य निर्णयहरूलाई एकरूपता दिन, यस सम्मेलनले पहिलापटक "क्यानकुन अनुकुलन खाका" (Cancun Adaptation Framework) को स्थापना गर्ने निर्णय गरेको छ ।
- साथै अनुकुलनका कार्यक्रमहरूलाई प्रोत्साहित र कार्यान्वयन गर्न सम्मेलनको महासन्धिको मार्गदर्शनमा हुने गरी "अनुकुलन समिति" (Adaptation Committee) को पनि स्थापना गर्ने निर्णय गरेको छ ।
- सम्मेलनले, महासन्धिको अन्तर्गतमा रहि सम्पूर्ण अर्थ व्यवस्था संचालन गर्नका लागि "हरित जलवायु कोष" (Green Climate Fund) को स्थापना गरेको छ । कोष परिचालन गर्नका लागि विकसित र विकासोन्मुख राष्ट्रहरूको समान सहभागीतामा बनेको २४ सदस्य बोर्डको स्थापना गरिने छ ।
- प्रविधि विकास र हस्तान्तरणका कार्यक्रमहरूलाई कार्यान्वयनलाई सहज पार्न "प्रविधि संयन्त्र" (Technology Mechanism) अर्न्तगत "प्रविधि कार्यकारी समिति" (Technology Executive Committee) र जलवायु प्रविधि केन्द्र र संजाल (Climate Technology Center and Network) को स्थापना गरेको छ ।
- सम्मेलनले विकसित देशहरूलाई "न्यून-कार्बन विकास रणनीति" बनाउन निर्देशन गरेको छ भने, सोही रणनीति अवलम्बन गर्न विकशिल देशहरूलाई अनुरोध गरिएको छ ।
- रेड (REDD) सँग सम्बन्धित मुद्दा पहिलो पटक सहमतिमा उल्लेख गरिएको छ साथै यस सम्बन्धी छलफल अगाडि बढाउन एउटा कार्यसमूह बनाउने निर्णय गरिएको छ ।
- क्योटो अभिसन्धि सम्बन्धीको छलफललाई पनि एक वर्ष थप गर्ने निर्णय सहित, सन् १९९० लाई नै आधार वर्ष (base year) मान्ने निर्णय भएको छ ।
- विश्व तापक्रम बृद्धि २ डिग्रीमा सिमित हुनुपर्ने निर्णय गरेतापनि यसलाई कसरी १.५ डिग्रीमा सिमित गर्न सकिन्छ भनेर समीक्षा गर्दै जाने भन्ने कुरा सहमतिमा उल्लेख गरिएको छ । यसको पहिलो समीक्षा सन् २०१३ मा सुरु गरी २०१५ मा समाप्त गरी सक्नु पर्ने छ ।

जलवायु परिवर्तनका लागि अन्तराष्ट्रिय प्रयास

जलवायु परिवर्तनको बढ्दो प्रभाव र यसबाट मानव जातिलाई पुग्ने खतरालाई मध्यनजर गरी अन्तराष्ट्रिय स्तरमा यसको न्यूनिकरणका लागि सन् १९९२ को पृथ्वी सम्मेलनमा १५४ राष्ट्रहरूले सयूक्त राष्ट्र संघीय जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी खाका महासन्धि (United Nations Framework Convention on Climate Change - UNFCCC) मा सहमती जनाए ।

यस अनुसार कुनै राष्ट्रले अन्य राष्ट्रहरूमा कार्बन डाइअक्साइड उत्सर्जनमा कमी ल्याउने खालका परियोजना सञ्चालन गरी आफ्नो कार्बन डाइअक्साइड उत्सर्जन दरमा कमी ल्याउने दायित्व वहन गर्न सक्ने छन् ।

त्यसपछि हाल (सन् २०१०) सम्म पक्ष राष्ट्रहरूका प्रतिनिधिहरूको भेला (Conference of Parties-COP) सोझै पटक भैसकेको छ । जसमध्ये सन् १९९७ मा जापानको क्योटो शहरमा भएको बैठक धेरै महत्वपूर्ण रहयो । उक्त भेलाद्वारा पारित क्योटो अभिसन्धि (Kyoto Protocol) अनुसार विकसित राष्ट्रहरूले आफ्नो हरितगृह ग्यास उत्सर्जन, सन् २००८ देखि २०१२ सम्ममा, १९९० को तुलनामा औसतमा ५.२ प्रतिशतले कमी ल्याउनु पर्ने निर्णय भएको थियो । यसै अभिसन्धिमा कार्वनको व्यापार गर्न सकिने व्यवस्था अनुसार स्वच्छ विकास संयन्त्र (Clean Development Mechanism) को अवधारण अघि ल्याईएको थियो । यस अनुसार कुनै राष्ट्रले अन्य राष्ट्रहरूमा कार्वन डाइअक्साइड उत्सर्जनमा कमी ल्याउने खालका परियोजना सञ्चालन गरी आफ्नो कार्वन डाइअक्साइड उत्सर्जन दरमा कमी ल्याउने दायित्व वहन गर्न सक्ने छन् । यस प्रकृया अनुसार कार्वन बेचेर विकासशील राष्ट्रहरूले लाभ पाउन सक्ने छन् । यस सम्मेलन पश्चात क्योटो अभिसन्धिकालागि तर्दथ कार्य समूह (Ad-hoc Working Group on Kyoto Protocol) बनाई यस विषयमा छलफल अघि बढाईयो ।

सन् २०१२ पछि क्योटो प्रोटोकलको अवधि सकिने भएकाले त्यस पछि विश्व सहकार्य र सहमतिलाई कसरी अगाडि बढाउने भन्ने अर्को प्रमुख मुद्दा बनेको छ । यहि विषयमा छलफल गर्न सन् २००८ मा पक्ष राष्ट्रहरूको १३औं भेला (COP-13) इन्डोनेसियाको बालीमा सम्पन्न भएको थियो । यस सम्मेलनले अर्को एक कार्य समूह दिर्घकालिन सहकार्यका लागि तर्दथ कार्य समूह (Ad-hoc Working group on Long term Cooperative Action) बनाई यस विषयमा छलफल गरी टुङ्गोमा पुग्नका लागि दुई वर्षे समय अवधि तोकेको थियो । यस अवधिमा उल्लेखित कार्य समूहहरूको निष्कर्ष सन् २००९ को अन्त्यमा डेनमार्कको कोपेनहेगनमा हुने पक्ष राष्ट्रहरूको पन्ध्रौं भेला (COP-15) मा पेश गर्नु पर्ने थियो । तर निश्चित अवधिमा कार्यहरू सम्पन्न हुन नसक्नु र कोपेनहेगन सम्मेलनबाट ठोस उपलब्धि हासिल नभएकोले उल्लेखित कार्य समूहहरूको अवधि एक वर्ष थप गर्ने निर्णय भएको थियो । यसै कारणले गर्दा क्यानकूनको १६ औं सम्मेलन चुनौतिपूर्ण रहेको थियो ।

क्यानकुन सम्मेलन

जलवायु परिवर्तन महासन्धि अर्न्तगत पक्ष राष्ट्रहरूको १६ औं सम्मेलन (Sixteenth Conference of Parties - COP) र क्योटो अभिसन्धिको पक्ष राष्ट्रहरूको छैटौं सम्मेलन (Sixth Conference of parties serving as meeting of parties) मंसिर १३ देखि २३ (Nov 29 to Dec 10, 2010) सम्म मेक्सिकोको क्यानकुनमा सम्पन्न भएको छ । क्यानकुन सम्मेलन अपेक्षा गरे भन्दा निकै नै सफल रहेको मान्न सकिन्छ । क्यानकुन सहमतिमा उल्लेख भएका मुख्य निर्णय यहाँ उल्लेख गरिएको छ:

१. अनुकुलन

विकासोन्मुख राष्ट्रहरू त्यसमा पनि हाम्रो जस्तो अल्पविकसित राष्ट्रहरूका लागि अनुकुलन अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । क्यानकुनसम्मेलनमा सर्वाधिक छलफल भएको र धेरै उपलब्धी भएको विषय पनि यही नै हो । अनुकुलनका कार्यक्रमहरूलाई निश्चितता प्रदान गर्नु, साथै भएका अन्य निर्णयहरूलाई एकरूपता दिन, यस सम्मेलनले पहिलापटक “क्यानकुन अनुकुलन खाका” (Cancun Adaptation Framework) को स्थापना गर्ने निर्णय गरेको छ । साथै निर्णयमा भनिए अनुसार अनुकुलन सम्पूर्ण राष्ट्रहरूका लागि महत्वपूर्ण हुने भएतापनि यस सम्बन्धी सहयोग र सहकार्य भने विशेष रूपमा जोखिममा रहेका विकासोन्मुख राष्ट्रहरूका लागि हुनु पर्दछ । त्यसै गरी अनुकुलनका कार्यक्रमहरू संचालन गर्दा राष्ट्रिय चासोमा आधारित, जातिय विभेद नभएको र पुर्ण पारदर्शी तवरको हुनु पर्नेछ, साथै जोखिममा रहेका समूह, समुदाय र पारिस्थितिक प्रणालिलाई असर नपुग्ने गरि र उपलब्ध भएसम्म परम्परागत र स्वदेशी सीप र साधन प्रयोग गरिनु पर्ने उल्लेख गरिएको छ । अनुकुलनका कार्यक्रमहरूलाई प्रोत्साहित र कार्यान्वयन गर्न जलवायु महासन्धिको मार्गदर्शनमा रही “अनुकुलन समिति” (Adaptation Committee) को स्थापना गरिएको छ । समितिले अनुकुलनका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न प्राविधिक सहयोग र आवश्यक खर्च, प्रविधि र क्षमता अभिवृद्धि गर्नका लागि समेत मार्गदर्शन गर्ने छ । त्यसैगरी समितिले अनुकुलनका कार्यक्रमहरू भए नभएको, सहयोगको अवस्था र अन्य आवश्यकताहरूमा बारेमा निगरानि र समीक्षा समेत गर्नेछ । साथै अनुकुलनमा विशेष रूपमा छलफल हुँदै आएको क्षति र नोक्सान (Loss & damage) सम्बन्धी विषयलाई पनि यसै सम्मेलनले औपचारिक रूपमा सम्बोधन गरेको छ ।

...अनुकुलन सम्पूर्ण

राष्ट्रहरूका लागि महत्वपूर्ण हुने भएतापनि यस सम्बन्धी सहयोग र सहकार्य भने विशेष रूपमा जोखिममा रहेका विकासोन्मुख राष्ट्रहरूका लागि हुनु पर्दछ ।

२. आर्थिक विषय

विकासोन्मुख राष्ट्रहरूका लागि जलवायु परिवर्तनबाट हुने नकरात्मक असरहरूको जोखिमसंग जुध्न होस् अथवा अनुकूलनका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न, आर्थिक पक्षको विशेष महत्व हुन्छ । साथै जलवायु परिवर्तन गराउनमा मुख्य योगदान नभएको हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रहरूका लागि त यो विषय अनिवार्य शोध भर्नाका रूपमा लिन सकिन्छ । क्यानकून सम्मेलनले यही विषयलाई महत्व दिँदै महासन्धिको मार्गदर्शनमा रहि सम्पूर्ण अर्थ व्यवस्था संचालन गर्नका लागि “हरित जलवायु कोष” (Green Climate Fund) को स्थापना गर्ने निर्णय गरेको छ । कोष परिचालन विकसित र विकासोन्मुख राष्ट्रहरूको समान सहभागीतामा बनेको २४ सदस्य बोर्ड (Green Climate Fund Board) बनाइनेछ । यस कोष संचालन गर्न संरक्षक (trustee) को नियुक्ति गरिनेछ, संरक्षकको जिम्मेवारी कोषको आर्थिक सम्पत्तिको प्रशासनिक व्यवस्थापन, उपयुक्त वित्त अभिलेख राख्ने र सम्बन्धित विषयमा प्रतिवेदनहरू तयार पार्ने हुने छ । हालका लागि अन्तरिम संरक्षकका रूपमा विश्व बैंकलाई आमन्त्रित गरिएको छ भने, संरक्षक, हरित जलवायु कोष बोर्ड प्रति उत्तरदायी हुनेछ । हरित जलवायु कोषको संरचना र कार्यभार बनाउनका लागि ४० सदस्य संक्रमणकालिन समिति (Transitional Committee) को स्थापना गर्ने निर्णय गरिएको छ, उक्त समितिमा समान क्षेत्रिय सहभागिताका साथै हाम्रो जस्तो अल्प विकसित राष्ट्रहरू र साना टापु राष्ट्रहरूका लागि २-२ वटा स्थान दिईएको छ । निर्णयको अनुसूचिमा रहेको जिम्मेवारीको अधिनमा रहि समितिले आफ्नो प्रतिवेदन अनुमोदनका लागि आगामी सत्रौं सम्मेलनमा प्रस्तुत गर्ने छ ।

कोष परिचालन विकसित र विकासोन्मुख राष्ट्रहरूको समान सहभागीतामा बनेको २४ सदस्य बोर्डले गर्नेछ । यस कोष संचालन गर्न संरक्षक (trustee) को नियुक्ति गरिनेछ, संरक्षकको जिम्मेवारी कोषको आर्थिक सम्पत्तिको प्रशासनिक व्यवस्थापन, उपयुक्त वित्त अभिलेख राख्ने र सम्बन्धित विषयमा प्रतिवेदनहरू तयार पार्ने हुने छ ।

यस सम्मेलनले विकसित राष्ट्रहरूको आर्थिक सहयोग गर्ने सामुहिक प्रतिबद्धतालाई जोड दिँदै, समान रूपमा अनुकूलन र न्युनिकरणमा खर्च गर्ने उद्देश्यका साथ सन् २०१० देखि २०१२ सम्मका लागि ३० अरब अमेरिकी डलर (लगभग २३ खरब रूपैयाँ) रकम उपलब्ध गराउने निर्णय गरेको छ । साथै अनुकूलनका लागि भने विशेष प्राथमिकतामा अति जोखिममा रहेका राष्ट्रहरू जस्तै: अल्पविकसित राष्ट्रहरू (LDC), साना विकासोन्मुख टापु राष्ट्रहरू (SIDS) र अफ्रिकी महादेशका राष्ट्रहरूलाई राखिएको छ । त्यसै गरी निर्णयमा यी सहयोगहरू उपलब्ध भए नभएको यकिन गर्न पारदर्शिताका लागि विकसित राष्ट्रहरूले हरेक वर्ष प्रतिवेदन बुझाउनु पर्ने भन्ने समेत उल्लेख गरिएको छ । त्यसै गरी सन् २०२० सम्ममा सो रकम बढाएर १ खरब अमेरिकी डलर पुऱ्याइने छ ।

३. प्रविधि विकास र हस्तान्तरण

स्वच्छ उर्जाका वातावरणमैत्री प्रविधिहरू विकसित देशहरूबाट विकासशील देशहरूमा सजिलैसँग हस्तान्तरण भएमा मात्र विकासशील देशहरूले आर्थिक विकास, हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जनमा कटौती र परिवर्तित जलवायुमा अनुकूलित हुन सक्छन् । क्यानकुन सम्मेलनले यसै विषयलाई महत्व दिदै, प्रविधि विकास र हस्तान्तरणका कार्यक्रमहरूलाई कार्यान्वयनलाई सहज पार्न “प्रविधि संयन्त्र” (Technology Mechanism) अर्न्तगत “प्रविधि कार्यकारी समिति” (Technology Executive Committee) र जलवायु प्रविधि केन्द्र र संजाल (Climate Technology Center and Network) को स्थापना गर्ने निर्णय गरेको छ ।

प्रविधि कार्यकारी समितिले विशेष गरी प्रविधि विकास र हस्तान्तरण सहज पार्न प्राविधिक र नीतिगत सुझाव र यससँग सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने छ । साथै, जलवायु प्रविधि केन्द्रले सम्बन्धित विषयको कार्यक्रमहरू संचालन गर्नका लागि बृहत सहभागीता साथै राष्ट्रिय, क्षेत्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय र विभिन्न समुदायिक स्तरमा रहेका प्रविधि संजाल, संस्थाहरू र सम्बन्धित विषयमा भएका पहलहरूको समन्वय गरिनेछ ।

४. न्यूनिकरण

मानव सृजित जलवायु परिवर्तन र यो समस्या निम्ताउने प्रमुख कारकतत्व हरितगृह ग्यासको अत्याधिक उत्सर्जन नै हो र यसमा मुख्यता विकसित राष्ट्रहरू नै जिम्मेवार हुन भन्ने विषयलाई क्यानकुन सम्मेलनले कुनै शर्खा बिना स्वीकार्यो । तसर्थ यो समस्या समाधान गर्न जति ढिला गयो त्यति नै यसको प्रभाव र असर जटिल हुँदै जानेछ । त्यसैले आ-आफ्नो जिम्मेवारी वहन गर्दै, क्षमताले भ्याए सम्म कार्यहरू गर्न भनिएको छ । विकसित देशहरूले यस सँग सम्बन्धित विषयहरूमा बुझाउने प्रतिवेदनहरूको बारेमा थप दिशानिर्देश गर्दै विकसित देशहरूलाई “न्यून-कार्बन विकास रणनीति” (Low carbon Development Strategies) बनाउन निर्देशन गरेको छ । सोही रणनीति अवलम्बन गर्न विकशील देशहरूलाई अनुरोध गरिएको छ । जलवायु परिवर्तनको असर कम गर्ने कृयाकलापहरू अवलम्बन गर्दा आई पर्ने आर्थिक र सामाजिक परिणामहरूका बारेमा थप जानकारी लिदै आगामी सभाहरूमा छलफल गर्ने निर्णय समेत गरिएको छ ।

वनजंगलले कार्बन डाईअक्साईड सोसेर जम्मा गरिराख्ने हुँदा यसको विनासले वायुमण्डलमा कार्बनको मात्रा बढाउनमा सकरात्मक योगदान दिने गर्छ । यहि विषयलाई मध्य नजर गर्दै, सम्मेलनले विकाशील देशहरूलाई आवश्यक सहयोग भएको खण्डमा, वनजंगलको विनाश र क्षयीकरण कम गर्न वनजंगलको क्षेत्रफल बढाउनु पर्नेमा विशेष जोड दिएको छ साथै, विकाशील देशहरूको आ-आफ्नो क्षमता र परिस्थिति अनुसार, असरहरू न्यूनिकरण गर्नका लागि वनजंगलसँग सम्बन्धित निम्न कार्यहरू गर्न प्रोत्सहित गरिएको छ:

- वन विनाशबाट उत्सर्जन घटाउने (Reducing emission from deforestation)
- वन क्षयीकरणबाट उत्सर्जन घटाउने (Reducing emission from forest degradation)
- वनमा कार्बन भण्डारका लागि संरक्षण (Conservation of forest carbon stock)
- वनको दिर्घकालीन ब्यवस्थापन (Sustainable management for Forest)
- वन-कार्बन भण्डारमा बृद्धि (Enhancement of Forest carbon stock)

स्वच्छ उर्जाका वातावरणमैत्री प्रविधिहरू विकसित देशहरू बाट विकासशील देशहरूमा सजिलैसँग हस्तान्तरण भएमा मात्र विकासशील देशहरूले आर्थिक विकास, हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जनमा कटौती र परिवर्तित जलवायुमा अनुकूलित हुन सक्छन् ।

सम्मेलनले विकाशील देशहरूलाई आवश्यक सहयोग भएको खण्डमा, वनजंगलको विनाश र क्षयीकरण कम गर्न वनजंगलको क्षेत्रफल बढाउनु पर्नेमा विशेष जोड दिएको छ

विकासोन्मुख राष्ट्रहरूका लागि जलवायु परिवर्तनका चुनौतिहरूसँग जुभुन होस वा महासन्धिमा उल्लेख भएका विषयहरूलाई पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गर्न, क्षमता अभिवृद्धि विशेष प्राथमिकताको विषय हो ।

५. क्षमता अभिवृद्धि

विकासोन्मुख राष्ट्रहरूका लागि जलवायु परिवर्तनका चुनौतिहरूसँग जुभुन होस वा महासन्धिमा उल्लेख भएका विषयहरूलाई पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गर्न, क्षमता अभिवृद्धि विशेष प्राथमिकताको विषय हो । कयानकुन सहमतिले यहि विषयलाई अझ जोड दिंदै विकसित राष्ट्रहरूलाई सहयोगको दायारा फराकिलो बनाउन अनुरोध गरेको छ । विकसित राष्ट्रहरूले आफुले उपलब्ध गराएको सहयोगको बारेमा र विकासोन्मुख राष्ट्रहरूले यस बारेमा गरेका उपलब्धिहरूका विषयमा आ-आफ्नो “राष्ट्रिय संचार प्रतिवेदन” (National Communication Report) का माध्यम बाट जानकारी गराउने निर्णय गरिएको छ । साथै आगामी सम्मेलनमा क्षमता अभिवृद्धिका बारेमा निगरानि र समीक्षा गर्न र यससँग सम्बन्धित विषयहरूका संस्थागत ब्यवस्था मिलाउने बारे थप निर्णय गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

क्योटो प्रोटोकल सम्बन्धी निर्णय

क्योटो प्रोटोकल सम्बन्धीको छलफललाई पनि एक वर्ष थप गर्ने निर्णय सहित, सन १९९० लाई नै आधार वर्ष (base year) मान्ने निर्णय भएको छ । यसका साथै देशहरूलाई आवश्यकता अनुसार वैकल्पिक आधार बर्षहरू लिदै आफ्ना कार्वन उत्सर्जन घटाउने कार्यहरू गर्न भनिएको छ । साथै कार्वनको व्यपार गर्दा अवलम्बन गर्दै आईरहेको परियोजनामा आधारित संयत्रलाई (Project based Mechanism) नै निरन्तरता दिने निर्णय भएको छ ।

अन्य थप निर्णयहरू

तर्दथ कार्य समूहहरूको म्याद थप

यस सम्मेलनमा भएका उपलब्धिहरू र वाली कार्ययोजना (Bali Action Plan) मा उल्लेख भएका विषयहरूलाई ध्यानमा राखि दीर्घकालिन सहकार्यका लागि तर्दथ कार्य समूह (AWG-LCA) र क्योटो प्रोटोकलका लागि तर्दथ कार्य समूहको (AWG-KP) म्याद एक वर्ष थप गर्ने र यहि अवधिमा हुने उपलब्धिहरूलाई आगामि सत्रौं सम्मेलनमा प्रस्तुत गर्ने निर्णय भएको छ । साथै, आगामी सम्मेलनका आयोजकलाई सहभागितामुलक र पारदर्शी तवरले यी विषयहरूलाई अघि बढाउन भनिएको छ ।

अनुकूलन कोषमा थप निर्णय

विश्व बैंकले अनुकूलन कोषको संरक्षक भएर गरिरहेको जिम्मेवारीका केहि बुँदाहरूमा गरिएको संशोधन सम्मेलनले पारीत गरेको छ । त्यसैगरी जरमनी, फिनल्यान्ड, जापान जस्ता विकसित राष्ट्रले अनुकूलन कोषमा रकम उपलब्ध गराई सहयोग गरेकामा धन्यवाद जापान गरेको छ । राष्ट्रहरूलाई अनुकूलन कोषमा मान्यता (accreditation) पाउनका लागि सहज होस भन्ने हेतुले यस सम्बन्धी कार्यशालाहरू विभिन्न स्थानमा गर्ने सम्मेलनले अनुरोध गरेको छ ।

जनचेतना र क्षमता अभिवृद्धिमा युवाहरूको विशेष चासो

महासन्धिको अनुच्छेद ६ (Article 6) मा शिक्षा, तालिम र जनचेतनाका बारेमा उल्लेख गरीएको छ । उक्त अनुच्छेदको महत्वलाई ध्यान दिदै जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी नीतिहरू तर्जुमा गर्दा वृहत सरोकावालाहरूको सहभागीता लाई महत्व दिदै सन् २००२ मा “नयाँ दिल्ली कार्य योजना” (New-Delhi Work Programme) को सुरुवात गरियो । त्यस पश्चयात देखि नै युवा समूहहरूले यो विषयलाई विशेष महत्वका साथ लिदै आएका छन् । यो विषय महासन्धिको विज्ञान र प्रविधि सम्बन्धी सुभावका लागि सहायक अङ्ग (SABSTA) अर्न्तगत छलफल हुँदै आएको छ । क्यानकुन सम्मेलनमा यही महत्वलाई थप जोड दिदै थप निर्णयहरू गरेको छ । प्रत्येक राष्ट्रहरूले यस विषयलाई महत्व दिन राष्ट्रिय मुख्य व्यक्ति (Focal point) तोकन अनुरोध गरीएको छ । साथै यस्ता कार्यक्रमहरू निर्माण गर्दा सरोकारवाला समूहहरू जस्तै: युवा, महिला, पत्रकार, शिक्षक, बालबालिका आदिको सहभागीता सुनिश्चित गर्न भनिएको छ । त्यसै गरी जलवायु परिवर्तनको विषयलाई पाठ्यक्रमका विभिन्न तहहरूमा शैक्षिक निकायहरूले संलग्न गराउन भनिएको छ ।

यस्ता कार्यक्रमहरू निर्माण गर्दा सरोकारवाला समूहहरू जस्तै: युवा, महिला, पत्रकार, शिक्षक, बालबालिका आदिको सहभागीता सुनिश्चित गर्न भनिएको छ । त्यसै गरी जलवायु परिवर्तनको विषयलाई पाठ्यक्रमका विभिन्न तहहरूमा शैक्षिक निकायहरूले संलग्न गराउन भनिएको छ ।

क्यानकुन अनुकुलन खाकामा उल्लेख भएका कार्यक्रमहरू मध्ये, हाम्रो जस्तो अल्पविकसित देशहरूले बनाएको राष्ट्रिय अनुकुलन कार्यक्रमले प्राथमिकतामा राखेका योजनाहरूको कर््यानन्यवन गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

क्यानकुन सम्मेलनमा अल्पविकसित राष्ट्रहरूले पाएको महत्त्व

- क्यानकुन अनुकुलन खाकामा उल्लेख भएका कार्यक्रमहरू मध्ये, हाम्रो जस्तो अल्पविकसित राष्ट्रहरूले बनाएको राष्ट्रिय अनुकुलन कार्यक्रम (NAPA) ले प्राथमिकतामा राखेका योजनाहरूको कर््यानन्यवन गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।
- त्यसैगरी राष्ट्रिय अनुकुलन कार्यक्रमको अनुभावको आधारमा अल्पविकसित राष्ट्रहरूका लागि राष्ट्रिय अनुकुलन योजना (National Adaptation Plan) बनाउन र तत्पश्चात त्यसको कर््यानन्यवन गर्न सहयोग गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।
- विकासशील राष्ट्रहरूले आफुले गरेको कार्वन उत्सर्जन कटौतीको बारेमा राष्ट्रिय संचार प्रतिवेदन (National Communication Report) मा उल्लेख गर्नुपर्ने भनी गरिएको निर्णयमा अल्पविकसित राष्ट्रहरूको हकमा भने बाध्यकारी नभएको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।
- आर्थिक सम्बन्धी निर्णयमा अनुकुलनका लागि विशेष प्राथमिकतामा अति जोखिममा रहेका राष्ट्रहरू जस्तै: अल्प विकसित राष्ट्रहरू (LDC), साना विकासोन्मुख टापु राष्ट्र (SIDS) हरू र अफ्रिका महादेशका राष्ट्रहरूलाई राखिएको छ
- यसै सम्मेलनमा स्थापना गर्ने भएको हरित जलवायु कोषको २४ सदस्य बोर्डमा अल्पविकसित राष्ट्रहरूको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने निर्णयमा उल्लेख छ, साथै हरित जलवायु कोषको रूपरेखा तयार गर्नका लागि ४० सदस्य संक्रमणकालीन समितिमा समान क्षेत्रिय सहभागीताका साथै हाम्रो जस्तो अल्पविकसित राष्ट्रहरू र साना टापु राष्ट्रहरूका लागि २-२ वटा स्थान दिइएको छ
- यसै सम्मेलनमा स्थापना भएको प्रविधि कार्यकारी समितिको कार्यहरू मध्येमा अल्पविकसित राष्ट्रहरूलाई नीति र कार्यक्रमको प्राथमिककरणमा मार्गदर्शन गर्ने भन्ने विषय उल्लेख गरिएको छ । सोहि समितिमा अल्पविकसित राष्ट्रहरूका तर्फबाट एक प्रतिनिधि रहने व्यवस्था समेत राखिएको छ ।

क्यानकुनसम्मेलनकी प्रमुख - पेटीसिया स्पीनोसाको नेतृत्व

क्यानकुन सम्मेलनको कुरा गर्दा सम्मेलनकी प्रमुखको ब्यक्तित्वको चर्चा नगरी जो कोही पनि रहन सक्दैन । कोपनहेगन सम्मेलनमा अन्तिम समयमा आएर सम्मेलनको प्रमुख परिवर्तन गरिएर डेनमार्क विवादमा आए देखि नै, धेरैले मेक्सीकोले यो विषयलाई कसरी अघि बढाउला भनेर चासो लिएका थिए । सम्मेलनको पहिलो दिन डेनमार्कले अध्यक्षता हस्तान्तरण गरे पछि, यस वर्षका लागि मेक्सीकोको विदेश मामीलाकी सचिव पेटीसिया स्पीनोसाले जिम्मेवारी सम्हालिन । सुरुवातको दिन देखि नै स्पीनोसाको एउटै भनाई थियो, “सम्मेलन निष्पक्ष र पारदर्शी रूपमा अघि बढाईने छ” । पहिलेका सम्मेलनका अनुभवहरूका कारण उहाँको सो भनाईमा त्यती सजिलै धेरैले विश्वास गरेनन् । विदेश मामीला, अन्तर्राष्ट्रिय कानून र धेरै बहुपक्षय सम्मेलनहरूको अनुभव हाँसिल गरिसकेकी स्पीनोसाका लागि क्यानकुन सम्मेलनमा विकसित र विकासशील राष्ट्रू बीचको खाडल पूरा गर्नु त्यति सजिलो भने थिएन । तर, सम्मेलनका सुरुवातमा भने भै, छलफलहरू परदर्शी तवरले अघि बढ्यो, केहि राष्ट्रहरूको मात्र विरोधको सामना गर्दै, क्यानकुन सहमति, बहुपक्षय छलफलहरूको विश्वासनीयतामा थप बल पुऱ्याउदै जलवायु परिवर्तनको क्षेत्रमा नयाँ आयाम दिन सम्भव भयो ।

आगामी जलवायु सम्मेलन

सन् २०११ का लागि संयुक्त राष्ट्रिय संघीय जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी खाका महासन्धि अन्तर्गत प्रमुख अङ्गको रूपमा रहेको पक्ष राष्ट्रहरूको १७ औं सम्मेलन (Seventeenth Conference of Parties - COP) मंसिर १३ देखि २३ सम्म (Nov 28 to Dec 9, 2011) दक्षिण अफ्रिकाको डर्बान शहरमा गर्ने निर्णय गरिएको छ । त्यसैगरी १८ औं सम्मेलन एशियाका दुई देश कतार अथवा दक्षिण कोरिया कहाँ गर्ने भन्ने निर्णय हुन बाँकी छ ।

क्यानकुन सम्मेलनका लागि नेपालको तयारी

जलवायु परिवर्तनको क्षेत्रमा क्रियाशिल रहेका विभिन्न साभेदार संस्था तथा जलवायुमा विज्ञ व्यक्तित्वहरू विच आगामी कोप १६ मा नेपालको जलवायु मुद्दा के हुने र कसरी अगाडि बढाउने भन्नेबारे छलफल गर्न एक दिने गोष्ठिको आयोजना गरिएको थियो । मंसिर ३ गते २०६७ काठमाण्डौंमा आयोजना गरिएको सो छलफल कार्यक्रममा सरकारी, गैर सरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरू, पत्रकार, युवा, विद्यार्थी गरी करिब ४६ जनाको सहभागिता रहेको थियो । जलवायु परिवर्तन संजाल नेपाल (CCNN) को अग्रसरतामा आयोजना गरिएको सो कार्यक्रममा सम्मेलनको पुर्व संघ्यामा नेपालको तयारी र साभ्ना अवधारणा निर्माणबारे छलफल गरिएको थियो । उक्त छलफल गोष्ठिमा नेपाल सरकार वातावरण मन्त्रालयका सहसचिव तथा जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाका प्रमुख वटु कृष्ण उप्रेतिले नेपाल सरकारको तयारी र योजनाबारे स्पष्ट पाउँने नेपालको स्थिति अल्पविकसित राष्ट्रहरूको स्थितिसंग मिल्दो रहेको बताउनु भएको थियो । साथै स्वच्छ उर्जा नेपालका मन्जित ढकालले बितेको एक वर्षमा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय छफलमा भएका प्रगतीहरूका बारेमा जानकारी गराउनु भएको थियो भने United Mission to Nepal का राजु क्षेत्रीले नागरिक समाजको भूमिका बारे प्रस्तुत गर्नु भएको थियो । साथै कार्यक्रममा विभिन्न संस्थाका प्रतिनिधिहरूले नेपालको मुद्दालाई कसरी प्रभावकारी तवरबाट अगाडि बढाउने भन्ने विषयमा केन्द्रित रहि आ-आफ्नो भनाई राख्नु भएको थियो ।

जलवायु परिवर्तनको क्षेत्रमा क्रियाशिल रहेका विभिन्न साभेदार संस्था तथा जलवायुमा विज्ञ व्यक्तित्वहरू विच आगामी कोप १६ मा नेपालको जलवायु मुद्दा के हुने र कसरी अगाडि बढाउने भन्नेबारे छलफल गर्न एक दिने गोष्ठिको आयोजना गरिएको थियो ।

फर्कौर हेर्दा: नेपालको सहभागिता

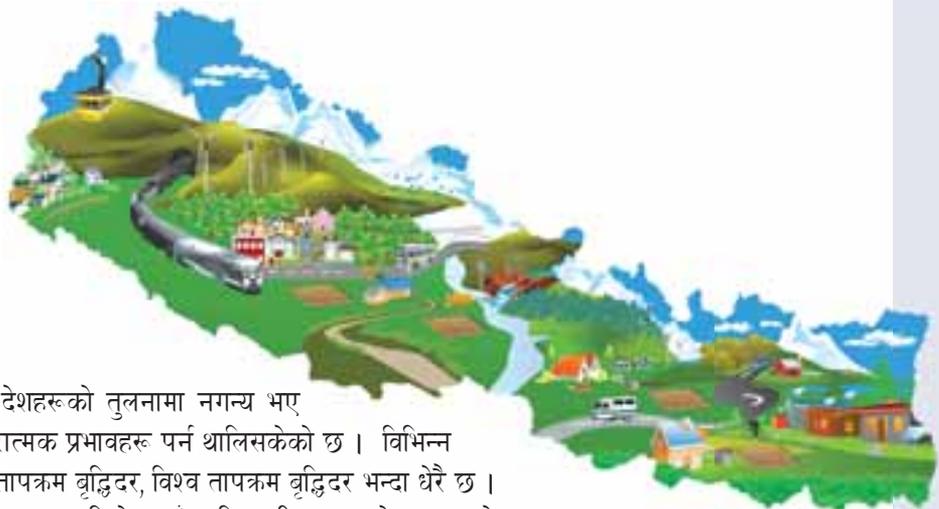
...नेपालको सहभागिता हेर्दा नेपालले जलवायु परिवर्तनको अन्तर्राष्ट्रिय छलफललाई प्रष्ट प्राविधिक विषयका साथै कुट्टनैतिक महत्वले समेत हेरेको अनुमान गर्न सकिन्छ । त्यस पछिका सम्मेलनहरूमा पातलिदै गएको नेपालको सहभागिता कहिले काँहि औपचारिकतामा मात्र सिमित भएको पाईन्छ ।

वि.सं. २०४९ जेष्ठ ३० (सन् १९९२ जुन १२) को पृथ्वी सम्मेलनमा हस्ताक्षरका लागि खुला गरेको संयुक्त राष्ट्र संघीय जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी खाका महासन्धिमा, त्यसै दिन सहमती जनाएको नेपालले लगभग दुई वर्ष पछि वि.सं. २०५१ वैशाख १९ (सन् १९९४, २ मे) मा अनुमोदन गर्‍यो । त्यस पछि पहिलो पटक वि.सं. २०५३ साल (सन् १९९६) मा स्वीजलल्याण्डको जेनेभामा भएको पक्ष राष्ट्रहरूको दोस्रो सम्मेलनमा, नेपालका तर्फबाट चार सदस्य प्रतिनिधी मण्डल, जसमा दुई प्राविधिक र दुई परराष्ट्र मामिलामा जानकारको समूहले सहभागिता जनाएको पाईन्छ । त्यस वेलाको नेपालको सहभागिता हेर्दा नेपालले जलवायु परिवर्तनको अन्तर्राष्ट्रिय छलफललाई प्रष्ट प्राविधिक विषयका साथै कुट्टनैतिक महत्वले समेत हेरेको अनुमान गर्न सकिन्छ । त्यस पछिका सम्मेलनहरूमा पातलिदै गएको नेपालको सहभागिता कहिले काँहि औपचारिकतामा मात्र सिमित भयो । सन् २००६ मा नाईरोबीमा भएको १२ औँ सम्मेलनसम्म आईपुग्दा नेपाली प्रतिनिधी टोली सधै ४-५ जनामा सिमित थियो, त्यस पछि जुन तवरले अन्तर्राष्ट्रिय वृत्तमा जलवायु परिवर्तनको विषयले आधिपत्य छायो, नेपालमा पनि सरकारी र गैर सरकारी क्षेत्रमा यसको असरहरू देखिन थाले । फलस्वरूप सन् २००७ को अन्त्य तिर ईन्डोनेसियाको वालीमा भएको १३ औँ सम्मेलनमा दशजना जतिको नेपाली प्रतिनिधि मण्डलले सहभागीता जनाए साथै त्यस पश्चात् नेपालले अल्पविकसित राष्ट्रहरूको विज्ञ समूह (LEG) र अरू केहि समितिहरूमा प्रतिनिधित्व जनाउन सुरु गर्‍यो ।

जलवायु परिवर्तनमा भईरहेका अन्तर्राष्ट्रिय छलफलका विषयहरूमा आफ्नो धारण स्पष्ट पार्न, गएको वर्ष डेन्मार्कको कोपनहेगनमा भएको १५ औँ सम्मेलनको तयारी स्वरूप नेपालले पहिलो पटक सार्वजनिक रूपमा जलवायु परिवर्तनमा “स्थिति पत्र” तयार गर्‍यो । साथै विभिन्न समयमा सम्मेलनले माग गरे अनुसारका सुभाव (Submission) हरू समेत बुभाउदै आईरहेको छ । पछिल्ला वर्षहरूमा राष्ट्रिय स्तरमा भएको प्रगतिलाई हेर्दा, वातावरण मन्त्रालयमा विकास भएको विज्ञताको समेत ठुलो हात रहेको पाईन्छ । साथ साथै, पछिल्ला दिनहरूमा यस्ता सम्मेलनहरूमा जाने प्रतिनिधीहरूको बढेको संख्याबाट सम्बन्धित निकायहरू र राष्ट्रले कसरी उच्चतम प्रतिफल लिन सकिन्छ भन्ने अहिलेको प्रमुख मुद्दा रहेको छ ।

नेपाल र क्यानकुन सहमति

नेपालको हरितगृह ग्यास उत्सर्जन अरु देशहरूको तुलनामा नगन्य भए पनि, नेपालमा जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक प्रभावहरू पर्न थालिसकेको छ । विभिन्न अध्ययनहरूका अनुसार नेपालको औसत तापक्रम वृद्धिदर, विश्व तापक्रम वृद्धिदर भन्दा धेरै छ । हिमाली क्षेत्रमा अझ तिब्र रूपमा भईरहेको तापक्रम वृद्धिले त्यहाँका हिमनदीहरू पगलने क्रम बढ्दो छ । जलवायु परिवर्तनले गर्दा नेपालमा पर्ने अन्य नकारात्मक प्रभावहरूमा कृषि उत्पादनमा कमी, बढ्दो मरुभूमीकरण र भूक्षयहरूलाई पनि लिन सकिन्छ । क्यानकुन सहमतिमा (Cancun Agreement) उल्लेख गरे अनुसार वायुमण्डलमा भएको हरितगृह ग्यासको उत्सर्जन गर्नमा मुख्य भागीदार विकसित देशहरू भएकाले, जलवायु परिवर्तनका असरहरू कम गर्न विशेष योगदान यिनै राष्ट्रहरूले गर्नु पर्दछ भन्ने कुरामा कसैको दुई मत नहोला । त्यसैले विकसित देशहरूले आ-आफ्नो जिम्मेवारी महसुस गरी विकासोन्मुख देशहरूलाई अनुकूलन र न्युनिकरण गर्नका लागि आर्थिक, क्षमता अभिवृद्धि र प्रविधिको हस्तान्तरण तथा विकास गर्न निष्पक्ष पहलहरू अगाडि बढाउनु आजको आवश्यकता रहेको छ ।

क्यानकुन सहमतिलाई नेपाली आँखाले नजिकबाट नियाल्दा मुख्य ३ विषयहरूमा उपलब्धी भएको पाईन्छ । ती विषयहरू हुनः अनुकूलन, आर्थिक विषय र प्रविधि हस्तान्तरण तथा विकास । संभौतामा नेपालसंग प्रत्यक्ष सम्बन्धित रहेका विषयहरू यहाँ उल्लेख गरिएको छः

- सहमतिमा हाम्रो जस्तो राष्ट्रहरूले तयार गरेको राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम (National Adaptation Programme of Action) मा प्राथमिकतामा राखेका योजनाहरूलाई कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने भन्ने उल्लेख गरिएको छ । यस निर्णयले उल्लेखित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको पर्खाईमा बसेको नेपाललाई थप बल पुगेको छ ।
- यही राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रमको अनुभवका आधारमा दीर्घकालीन रूपमा अनुकूलनका कार्यक्रमहरू अगाडि बढाउन राष्ट्रिय अनुकूलन योजना (National Adaptation Plan) बनाउन र तत्पश्चात त्यसको कार्यान्वयन गर्न पनि सहयोग गर्ने कुरा संभौतामा उल्लेख गरिएको छ । यसबाट अनुकूलनलाई विशेष महत्व दिएको हाम्रो देशलाई भविष्यमा आफ्ना नीति तथा योजनाहरूमा यस्ता विषय समेट्न सजिलो पर्नेछ ।
- त्यसैगरी पहिले पहिलेका निर्णयहरूमा भै यस पटक पनि आर्थिक आवश्यकताको प्राथमिकतामा अल्पविकसित राष्ट्रहरूलाई विशेष महत्व दिईएको छ । अब हाम्रो लागि आगामी दिनहरूमा यी विभिन्न स्रोतहरूमा कसरी आफ्नो पहुच पुऱ्याउने र राष्ट्रिय स्तरका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि कसरी धेरै भन्दा धेरै आर्थिक सहयोग देशमा ल्याउने भन्ने अवसर साथै चुनौति रहेको छ ।
- प्रविधि हस्तान्तरण र विकासका कुरालाई कसरी अल्पविकसित राष्ट्रहरूले आफ्नो नीति तथा प्राथमिकतामा परेका कार्यक्रमहरूमा समेट्न सकिन्छ भनेर हालै स्थापना गर्ने निर्णय भएको प्रविधि कार्यकारी समितिको मुख्यकार्यहरू मध्येमा पर्दछ । यसबाट प्रविधि कार्यकारी समिति स्थापना भए पछि त्यसमा निरन्तर आफ्ना विषयहरू उठान गरी प्रविधिको क्षेत्रमा विकास गर्न हामलाई बाटो खोली दिएको छ ।

नेपालको औसत तापक्रम बृद्धिदर, विश्व तापक्रम बृद्धिदर भन्दा धेरै छ । हिमाली क्षेत्रमा अझ तिब्र रूपमा भईरहेको तापक्रम वृद्धिले त्यहाँका हिमनदीहरू पगलने क्रम बढ्दो छ । जलवायु परिवर्तनले गर्दा नेपालमा पर्ने अन्य नकारात्मक प्रभावहरूमा कृषि उत्पादनमा कमी, बढ्दो मरुभूमीकरण र भूक्षयहरूलाई पनि लिन सकिन्छ ।

अबका छलफलका प्रमुख विषयहरू

विश्व तापक्रम बृद्धि २ डिग्रीमा सिमित हुनुपर्ने निर्णय गरेतापनि यसलाई कसरी १.५ डिग्रीमा सिमित गर्न सकिन्छ भनेर समीक्षा गर्दै जाने भन्ने कुरा संभैतामा उल्लेख गरिएको छ । यसको पहिलो समीक्षा (initial review) सन् २०१३ मा सुरु गरी २०१५ मा समाप्त गरी सक्नु पर्ने छ ।

क्यानकुन सहमतिले आगामी सम्मेलन सम्ममा छलफल गरी निर्णयमा पुग्नका लागि केहि महत्वपूर्ण विषयहरूलाई छाडेको छ । ती मध्ये हरित जलवायु कोष, अनुकुलन समिति र क्योटो अभिसन्धिबारेको छलफल सबैको चासोको विषय बन्न सक्छ । क्यानकुन सहमतिमा निर्णय भएर अझै धेरै काम गर्न बाँकी रहेका विषयहरूलाई यहाँ छोट्करीमा उल्लेख गरिएको छ :

- विश्व तापक्रम बृद्धि २ डिग्रीमा सिमित हुनुपर्ने निर्णय गरेतापनि यसलाई कसरी १.५ डिग्रीमा सिमित गर्न सकिन्छ भनेर समीक्षा गर्दै जाने भन्ने कुरा संभैतामा उल्लेख गरिएको छ । यसको पहिलो समीक्षा (initial review) सन् २०१३ मा सुरु गरी २०१५ मा समाप्त गरी सक्नु पर्ने छ ।
- राष्ट्रिय अनुकुलन कार्यक्रमको अनुभवका आधारमा दिर्घकालीन रूपमा अनुकुलनका कार्यक्रमहरू अगाडि बढाउन राष्ट्रिय अनुकुलन योजना बनाउन र तत्पश्चात त्यसको कार्यान्वयन गर्न प्रक्रियाको स्थापना गर्ने र यस सम्बन्धी पूर्ण रूपरेखा १७ औं सम्मेलनमा अनुमोदनका लागि प्रस्तुत गरिने छ ।
- अनुकुलन समितिको कार्यप्रणाली र कार्यसंचालनका बारेका राष्ट्रहरूले फाल्गुन ९, २०६७ सम्ममा आ-आफ्नो सुभावहरू (Submission) बुझाउने र सचिवालयले त्यसलाई आगामी दिर्घकालिन कार्यसमूहको बैठकसम्ममा प्रतिवेदनका रूपमा प्रस्तुत गर्ने र त्यसै गरी आगामी १७ औं सम्मेलनमा अनुमोदनका लागि प्रस्तुत गरिने छ ।
- क्षति र नोक्सान (Loss and Damage) सम्बन्धी विषयहरूमा अझ बढी छलफल र अनुसन्धान अगाडि बढाउदै आगामी १८ औं सम्मेलनमा सुभावका लागि प्रस्तुत गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।
- जलवायु परिवर्तनको वन र भूमीसंग सम्बन्धित विविध विषयहरूमा छलफल अगाडि बढाउन एउटा कार्यसमूह बनाउने निर्णय गरिएको छ । साथै यी विषयहरूको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि आवश्यक आर्थिक पक्षका बारेमा अनुसन्धान गरी सुभाव सहित आगामी १७ औं सम्मेलनमा पेश गरिने छ ।

जलवायु परिवर्तन सञ्जाल नेपाल (Climate Change Network Nepal) जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी काम गर्ने विभिन्न राष्ट्रिय तथा अर्न्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूको सञ्जाल हो । यसले आफ्नो गतिविधि तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी जानकारी दिनको लागि यो विशेषङ्क प्रकाशित गरेको छ ।

लेखन तथा सम्पादन : मन्जित ढकाल

जलवायु परिवर्तन सञ्जाल नेपाल

Climate Change Network Nepal
www.ccn.org.np

सचिवालय

स्वच्छ ऊर्जा नेपाल
कमलादी, कठमाडौं
पोष्ट बक्स ५८६२, काठमाडौं ।
फोन ०१-४२५७४८१
इमेल info@cen.org.np
वेबसाइट www.cen.org.np